

Data akceptacji: 8.07.2022

Data publikacji: 8.12.2022

Kateřina Knopová

Filozofická fakulta Ostravské univerzity

Katerina.Knopova@osu.cz

 <https://orcid.org/0000-0001-8170-5325>

Tomáš Kocourek

Filozofická fakulta Ostravské univerzity

Tomas.Kocourek@osu.cz

 <https://orcid.org/0000-0002-3680-1585>

Město Brušperk v kontextu biskupských měst na severovýchodní Moravě*

Abstrakt: Artykuł dotyczy średniowiecznego osadnictwa miasta Brušperk w XIII—XV wieku oraz jego pozycji w posiadłościach hukwaldzkich i majątkach diecezji olomunieckiej. Opisano w nim m.in. lokację miasta Brušperk, a także nadany jego mieszkańcom przywilej dziedziczenia majątku po zmarłym przez jego bliskich krewnych (*právo odúmrti*). Opracowanie opiera się przede wszystkim na badaniach literatury i źródeł historycznych.

Słowa kluczowe: Brušperk, lokacja, Bruno z Schauenburga, przywilej, diecezja olomuniecka, osada, burmistrz

Úvod

Brušperk je malé městečko ležící v severovýchodní části České republiky. Nachází se v Moravskoslezském kraji ve vzdálenosti necelých 20 km na jih od města Ostravy. Zakladatelem města Brušperka byl ve 13. století olomoucký

* Studie byla zpracována v rámci řešení projektu Filozofické fakulty OU — SGS06/FF/2020 — Proměny struktur a vztahů ve středověké společnosti.

biskup Bruno ze Schauenburku, významná osobnost a diplomat doby vlády českého krále Přemysla Otakara II. Bruno se narodil na počátku 13. století jako třetí syn holštýnského hraběte Adolfa III. V rámci počátku své církevní kariéry se postupně stal proboštem v Lübecku, Hamburku a roku 1238 i v Magdeburku. Odtud musel po svém kontroverzním zvolení do tohoto úřadu a následné exkomunikaci postupně utéct až do Říma za papežem Řehořem IX., u kterého chtěl pravděpodobně docílit odpuštění a zrušení své exkomunikace¹.

V Římě se mu jeho snažení patrně opravdu vyplatilo, neboť roku 1246 zde byl nakonec papežem Inocencem IV. jmenován olomouckým biskupem. Tento úřad pro Bruna představoval prestižní záležitost, jelikož samotná olomoucká diecéze byla v dané době považována za jednu z největších ve střední Evropě. K tomuto faktu přispívala celková situace 13. století, kdy se v českých zemích stále více prozrazovala kolonizace související se zaváděním emfyteutického práva. Bruno začal po svém příchodu na Moravu podporovat rozvoj a zakládání nových měst a vesnic². Svě leníky si přitom vybíral zpravidla z řad svého doprovodu a jednalo se tak převážně o příslušníky rodů ze Saska a Vestfálska³. Noví kolonisté rovněž pocházeli z měšťanských vrstev a z řad nižší domácí šlechty. Bruno ze Schauenburku zemřel roku 1281, čímž se po 35letém episkopátu završila kariéra tohoto biskupa, který se v rozjitřené době bezvládní a nepokojů po smrti krále Přemysla Otakara II. roku 1278 stal jedním ze správců celé Moravy⁴.

Jako jedno z mnoha lokací, které na Moravě vznikly nebo byly povýšeny na město biskupem Brunem, vzniká již výše zmíněné město Brušperk. Svůj název získalo

¹ J. Augustin, *Velká encyklopedie měst a obcí ČR*, Sokolov 2001, s. 69—70; L. Hosák, *Město Bru-novo*, v: *Brušperk, město nikoliv nejmenší*, eds. L. Dokoupil a kol, Brušperk 1969, s. 33; L. Jan, *Věrně po boku svého krále. Bruno ze Schauenburku*, v: *Osobnosti moravských dějin I*, eds. L. Jan, Z. Drahoš, Brno 2006, s. 64—65; D. Sychra, *Raná církevní kariéra Bruna ze Schauenburka (1229—1245)*, „Časopis Matice moravské“ 2017, nr 1 (136), s. 37, 39, 40, 48; T. Somer, *Nástup Bruna ze Schauenburka na biskupský stolec v Olomouci*, v: *Jedinec a evropská společnost od středověku do 19. století*, eds. J. Stejskal, J. Šrámek, Olomouc 2014, s. 133—135; P. Juřák, *Brušperk. Nahlédnutí do historie města*, Brušperk 2009, s. 18.

² K.J. Heinisch, *Bruno von Schauenburg Bischof von Olmütz (1245—1281). Kolonisateur und Staatsmann*, „Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität“ 1979, Nr. 20, s. 13—50; H. Stoob, *Bruno von Olmütz, das Mährische Städtenetz und die Europäische Politik von 1245 bis 1281*, v: *Die mittelalterliche Städtebildung im südöstlichen Europa*, Hrsg. H. Stoob, Köln—Wien 1977, s. 90—133.

³ M. Sovadina, *Lenní listiny biskupa Bruna*, „Sborník archivních prací“ 1974, nr 2 (24), s. 426—460; M. Eisler, *Geschichte Brunos von Schauenburg*, „Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens“ 1904, Nr. 8, s. 239—295; 1905, Nr. 9, s. 335—384; 1906, Nr. 10, s. 337—393; 1907, Nr. 11, s. 95—116, 344—380; 1908, Nr. 12, s. 187—196.

⁴ L. Jan, *Věrně po boku...*, s. 63, 64—65, 70—73, 75; L. Hrabová, *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*, Praha 1964, s. 58; P. Juřák, *Brušperk...*, s. 18.

odvozením ze jména svého zakladatele olomouckého biskupa Bruna — Brunsberg, což bychom mohli přeložit jako „Brunův vrch“. Město bylo lokováno v již osídlené krajině, která sestávala z řady vesnic, kterým však chybělo blízké správní centrum. Tím se po svém založení mělo stát město Brušperk, do jehož soudní správy spadaly okolní obce⁵.

Zakládací listina města Brušperka

Jak již bylo naznačeno, Brušperk byl založen na severovýchodní Moravě v druhé polovině 13. století jako biskupské městečko. Pro tuto oblast máme v tomto období poněkud omezenou pramennou základnu, z čehož vyplývá, že většina zmínek o vzniku a existenci měst v tomto regionu pochází buď z pozdější doby, než je jejich reálné založení nebo se dozvídáme o jejich existenci například prostřednictvím listin pro jiná města či z testamentu biskupa Bruna apod. Zdánlivou výjimku zde tvoří zakládací listina města Brušperka, která nejen že je poněkud neobvyklá ať už svou existencí, či tím že poměrně přesně⁶ určuje dobu založení města Brušperka, ale také je zároveň první písemnou zmínkou o městě Brušperku.

Již zmíněná zakládací (neboli lokační) listina města Brušperka je datována k 6. prosinci 1269⁷. Tato datace se zprvu pro starší generaci medievistů a badatelů jevila jako ideální výchozí bod. Badatelé toto datum považovali za pravděpodobné založení Brušperka. Nepochybně je k tomuto závěru dovedly jiné starší prameny o městě Brušperku a jeho okolí, které pochází z přibližně stejné doby jako výše zmíněná zakládací listina. Tento názor doznal obratu, když se při sestavování páteho svazku českého diplomatáře zjistilo, že v případě zakládací listiny se jedná o středověké falzum⁸.

Editoři tohoto diplomatáře zjistili, že písař ani stylizátor, kteří se na této zakládací listině podíleli, nepatřili k biskupské kanceláři. V listině se vyskytovala také

⁵ J. Bakala, *Osídlení Místecka a Brušperska v období vrcholného feudalismu*, Frýdek-Místek 1983, s. 48—60; P. Juřák, *Brušperk...*, s. 12—18; L. Hosák, *Město...*, s. 35—37; J. Koudelová, *Stavebně historický vývoj městských jader Příbora, Místku a Brušperku. Historická města a památková péče*, Opava 2012, s. 171—172; F. Pinkava, *Brušperk a jeho okolí*, Olomouc 1869, s. 1—9, 27—28; K. Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, I. Díl, Praha 1996, s. 356—358.

⁶ Odchylka přibližného roku založení města cca 2 roky.

⁷ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, V-2, eds. J. Šebánek, S. Dušková, Pragae 1981 (dále jen: CDB V-2), s. 189—191, č. 597++.

⁸ J. Bakala, *Osídlení Místecka...*, s. 58—59; CDB V-2, s. 189—191, č. 597++.

další podezřelá vodítka, například fakt, že sám biskup Bruno nepoužíval obvyklou titulaturu *my* (vznešený plurál), který byl pro biskupa jako vydavatele listiny typický⁹. Předpokládá se, že jako vzor pro vytvoření tohoto středověkého falza zakládací listiny mohla být použita jiná listina, vydaná cizí vrchností, patrně jiným šlechticem, která se pravděpodobně také nedochovala. Proto přesnou předlohu tohoto falza dnes neznáme¹⁰. Za zajímavý můžeme považovat fakt, že falzum zakládací listiny bylo ještě ve 14. století v biskupské kanceláři považováno za pravou listinu¹¹. Tato listina se neznámým způsobem vrátila zpět do biskupského archivu, což je doloženo opisem zakládací listiny do kopiáře privilegií ve 14. století¹². Jedním z důvodů, jak se listina mohla vrátit zpět, je možné vymření linie rychtářů, protože rychta byla v Brušperku dědičná.

Jak tedy určit alespoň přibližnou dataci založení města Brušperka?

Horní hranici časového rozptylu, kdy mohlo být město založeno, nám poskytuje listina pro fryčovického¹³ rychtáře Jindřicha, která byla vydána ve městě Brušperku 24. února 1270¹⁴. Listina stanovila, že obyvatelé Fryčovic byli právně vázáni k brušperskému soudu, který zasedal třikrát do roka a nazýval se *fojtding* (neboli *fojtův soud*)¹⁵. V praxi to znamenalo, že se obyvatelé Fryčovic měli obracet na soud v Brušperku v záležitostech hrdelního práva¹⁶. Z této listiny vyplývá, že v únoru roku 1270 už Brušperk nutně musel fungovat jako město, tedy mít svůj právní status a fungující kancelář. V opačném případě by zde nemohla být vydána listina pro vedlejší ves. Tato datace, tedy únor roku 1270, je poněkud v rozporu s datem falza zakládací listiny, tedy 6. prosince 1269¹⁷. Z toho poměrně jasně vyplývá, že toto datum nemůžeme považovat za reálné. Postavit město ve středověku za tři měsíce, tak aby jako město fungovalo, a navíc během zimy, je poměrně nereálné¹⁸.

⁹ Ibidem.

¹⁰ J. Bakala, *Osídlení Místecka...*, s. 58—59; CDB V-2, s. 189—191, č. 597++.

¹¹ Ibidem.

¹² Fryčovice (*Fritzendorf*) je vesnice ležící vedle Brušperka. V období středověku spadala do brušperského vikbildu (viz níže v textu).

¹³ CDB V-2, s. 206—207, č. 607.

¹⁴ J. Bakala, *Osídlení Místecka...*, s. 58—59; J. Kejř, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s. 166.

¹⁵ J. Bakala, *Osídlení Místecka...*, s. 6—8.

¹⁶ CDB V-2, s. 189—191, č. 597++.

¹⁷ CDB V-2, s. 75—82, č. 526.

¹⁸ J. Bakala, *Osídlení Místecka...*, s. 59—60.

Dolní hranici rozmezí, kdy mohlo být město vystavěno, nám určuje závěť biskupa Bruna, která nese datum 29. listopadu 1267¹⁹. Tato závěť se ještě o městě Brušperku nezmiňuje²⁰, z čehož vyplývá, že město buď ještě neexistovalo, anebo bylo v rané fázi své výstavby. Vzhledem k tomu, že všechny okolní města a vesnice biskup v závěti zmínil, je vysoce nepravděpodobné, že by Brušperk opomenul²¹. Z výše uvedených informací se nám jeví jako pravděpodobné, že Brušperk vznikl někdy mezi léty 1267—1270. Na základě studia pramenů a literatury se lze domnívat, že město bylo pravděpodobně založeno v letech 1267—1268. Z těchto poznatků vyplývá, že datace falza zakládací listiny není přesná. Starší generace medievistů, jako byl např. Ladislav Hosák, nepovažovala zakládací listinu za falzum, proto si tuto mylnou dataci odůvodnil tak, že město bylo založeno dříve, ale listinná podoba lokační smlouvy, která mohla být ústní, byla sepsána jeden až dva roky po skutečném založení města²². V této úvaze se pravděpodobně mýlil.

Jak si tedy datum na falzu listiny vysvětlit?

Jedním z možných vysvětlení by bylo, že si falzátor datum vymyslel, a pokud ano, tak se přibližně trefil do let skutečného založení města. Druhým vysvětlením by mohlo být, že je datace falza shodná s původní zakládací listinou a lokace byla realizována dříve, než ji byla dána listinná podoba, jak už naznačil Ladislav Hosák²³. Třetí pravděpodobná možnost je ta, že falzátor mohl znát dobře dobu biskupa Bruna, nebo mohl převzít informace z jiné Brunovy listiny, protože některé osoby, které se v listině zmiňují, skutečně v té době v Brunově okolí žily, což by naznačovalo vznik tohoto padělku krátce po smrti biskupa Bruna. I když se tato verze jeví jako nejpravděpodobnější, nejsme schopni tuto hypotézu doložit²⁴.

¹⁹ CDB V-2, s. 75—82, č. 526.

²⁰ J. Bakala, *Osídlení Místecka...*, s. 59—60.

²¹ J. Bakala, *Osídlení Místecka...*, s. 59—60; CDB V-2, s. 75—82, č. 526.

²² L. Hosák, *Město...*, s. 34.

²³ J. Bakala, *Osídlení Místecka...*, s. 59—61.

²⁴ *Ibidem*.

Obsah listiny

Město Brušperk bylo založeno dvěma lokátory Bertoldem ze Staříče a Jindřichem z Fryčovic. Oba lokátoři dostali v zakládací listině od biskupa k užívání každý šestý svobodný dům, dále také svobodný mlýn se dvěma koly, jednu lázeň ve svobodném držení, čtyři svobodné masné krámy, čtyři svobodné chlebné krámy a čtyři krámy s botami. To vše i pro jejich dědice. Ve vesnici, kterou měli při městě založit, měli rychtáři svobodně držet každý šestý lán a jeden svobodný mlýn. Měšťané měli k dispozici svobodnou držbu dvou lánů pro pastvu dobytka a sousední ves jeden lán. Dále udělil biskup rychtářům každý třetí denár z pokut od soudu a měšťany ve městě Brušperk osvobodil od placení daní na 12 let a sousední ves na 16 let. Po uběhnutí této lhůty bylo z každého domu ve městě placeno šest peněz. K tomu všemu dostal Bertold ještě svobodný pozemek, který ležel u města²⁵. Na lokaci města se podíleli oba zmínění lokátoři, ale v literatuře se objevuje názor (bez podrobnějšího vysvětlení), že prvním doloženým brušperským rychtářem se stal pouze Bertold²⁶.

Libuše Hrabová se domnívala, že blíže neurčená ves, která měla být dle falza zakládací listiny vystavěna u Brušperka, byla pouze část města západně pod kopcem, která se časem s městem sloučila. Dokládala to tvrzením, že v okolí Brušperka není jiná vesnice, kterou nezmiňovala zakládací listina. Ves měla sloužit čistě jako zemědělská oblast, která měla živit obyvatelstvo²⁷. Existuje také možnost, že tato ves nebyla nikdy založena.

Jak už bylo výše naznačeno, Brušperk se stal centrem soudního obvodu tzv. vikbildu. Do tohoto obvodu náležely vsi Fryčovice, Staříč, Paskov a Stará Ves²⁸. Byly podřízeny brušperskému městskému soudu v záležitostech hrdelního práva. Později se tento soudní obvod v pramenech označoval jako vikpilda. Jedná se o územní celek, který byl spojen s daným městem určitým městským právem. Mezi první, kdo zaváděl tento systém na Moravě, patřil moravský markrabě Vladislav Jindřich († 1222), který byl bratrem českého krále Přemysla Otakara I. Vikpild vznikl společně se založením města, které se stalo centrem oblasti, a kterému podléhaly okolní vesnice nejen hospodářsky, ale i právně²⁹. Městu Brušperku bylo v zakládací listině

²⁵ CDB V-2, s. 189—191, č. 597++; K. Müller, R. Žáček, *Brušperk. Městská privilegia*, Brušperk 1993, nestránkováno; L. Hrabová, *Ekonomika...*, s. 67.

²⁶ L. Hosák, *Město...*, s. 40; P. Juřák, *Brušperk...*, s. 21; K. Kuča, *Města...*, s. 356—358.

²⁷ L. Hrabová, *Ekonomika...*, s. 68.

²⁸ Všechny vyjmenované vsi leží v okolí města Brušperka.

²⁹ J. Kejš, *Vznik...*, s. 169; M. Wihoda, *Vladislav Jindřich*, Brno 2007, s. 35—36.

uděleno magdebursk právo a v připad složitých právních situací se měli rychtáři i mřtn odvolávat do Opavy³⁰.

Jednou z důležitých otázek je, pro falzum zakládací listiny vzniklo?

Domníváme se, že listina mohla znovu vzniknout z důvodu faktického znien či poškozen originln listiny. Jako důležité se také jev objasnit, kdo je potenciln vyhotovitel listiny. Zda se mohlo jednat o nějakého pozdějšího rychtáře, či o samu biskupskou kancelář. Vzhledem k chybnému použit titulace: j biskup, na msto: my biskup, lze předpokldat, že vyhotovitelem nebyla biskupsk kancelář. Vznik listiny nebyl pravdpodobn motivován zmřem navyšovat ve velké míře pvodn majetek rychtáře. V Brušperku totiž rychtář od biskupa ddin obdržel majetek, kter je srovnateln s majetkovou držbou rychtářů v Ostravě či Přibor³¹. Je nutno vzít vvahu, že padělky zakládacích listin jsou ve stredovku poměrně bžn. Listinu nemůžeme chápat jako pesn odraz daného okamžiku, ale spáře zptn zachycen právního aktu, kter mlo zároveň i funkci memorativn.

Analýza obsahu citovan listiny v kontextu s poznáním stredovk kolonizace Brušperska ukazuje, že v textu popisovan osidlovací aktivita byly v zásadě realizovány a listina tak do jisté míry odráží skuten stav osdlen sledovanho uzem v posledn třetin 13. století.

Právo odúmrti

K dalším velice vznamnm dokumentům, kter se vztahují ke stredovk historii města, patř listina, kter spadá do období konce 14. století. Jedná se o listinu s právem odúmrti, kterou dne 7. prosince 1389 vydal pro Brušperk olomouck biskup Mikulř z Riesenburka. Zajímavostí je, že ve stejnou dobu a na stejnm městě vydal biskup téměř totožnou listinu i pro Ostravu, což může svádět o jeho jist programov snaze udělovat toto právo svm mřtm hromadn. To bylo potv-

³⁰ K. Müller, R. Źček, *Brušperk...*, nestránkováno.

³¹ Ostrava i Přibor jsou msta nedaleko Brušperka, kter v době stredovku měla přibližn stejnou velikost jako msto Brušperk; *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, XII., ed. V. Brandl, Brünn 1890 (dále jen: CDM XII), s. 253–254, . 270.

rzeno i faktem, že biskup do konce roku 1389 vydal obdobné listiny i pro další biskupská města³². Důvodem pro vydání listin byla biskupova snaha o větší ekonomický, ale i sociální rozvoj měst ležících na biskupských stolních statcích. Mikuláš si rovněž pravděpodobně dobře uvědomoval, že se města nacházejí blízko hranic země, a proto jim hrozí potenciální útok nepřátel. Ke stavu jistě ani nepřispívaly dosavadní vztahy tehdejších moravských markrabat Jošta a Prokopa, které se postupným zhoršováním rozvinuly až do tzv. markraběcích válek. V této celkové konstelaci tak biskup danými privilegii podpořil města ve vybudování vlastních hradeb³³.

Proč byla odúmrtí důležitá?

Jak vyplývá z obsahu listiny samotné, v Brušperku i v dalších městech olomouckého biskupství platil podle zemského práva zvyk, že člověk bez legitimního dědice nemohl určit, jak bude s jeho vlastnictvím nakládáno po jeho smrti. Tato zásada obecně představovala omezující faktor pro majetkový rozvoj jednotlivých měšťanů. Znamenalo to, že daný člověk nemohl svůj majetek odkázat, dát darem ani sepsat závěť. Toto právo vedlo k tomu, že po smrti daného člověka připadl všechn jeho majetek místní vrchnosti, což pro Brušperk (a všechna ostatní biskupská města) představovali olomoučtí biskupové. Předchůdci biskupa Mikuláše toto právo pravděpodobně považovali za prospěšné, i když opak byl pravdou a často způsobovalo mnohé komplikace. Řada měšťanů bez legitimních dědiců tuto situaci, z obavy před odúmrtí, řešila tak, že získali povolení a odstěhovali se jinam. Další lidé, i přestože měli povolení, se odmítli nastěhovat do města azůstali na svých původních statcích. Ti, kteří ve městě setrvali, se zase snažili celý svůj majetek utratit, aby po jejich smrti mnoho nezbylo, což mohlo z logiky věci diecézi vytvářet i nemalé finanční ztráty. Toto vše vedlo postupně k menší prosperitě, a tedy i k obecnému úpadku měst, ve kterých se jen málokdo zajímal o budoucnost svého majetku. Jak bylo naznačeno výše, tato situace negativně ovlivňovala nejenom města samotná, ale i celou olomouckou diecézi. Biskup Mikuláš se rozhodl tuto situaci nějak vyřešit.

³² J. Koudelová, *Stavebně historický vývoj...*, s. 155, 173; R. Psík, *1389: listiny Mikuláše z Riesenburku, olomouckého biskupa*, v: *Ostrava, počátky a vývoj středověkého města*, ed. R. Antonín, Ostrava 2017, s. 131–132, 135–136, 139–141; CDB V-2, s. 189–191. Text obou listin je v podstatě totožný, jediný rozdíl je pouze v označení samotných měst — *civitas Braunsberg* pro Brušperk a *civitas Ostravia* pro Ostravu — viz. R. Psík a J. Šebánek, S. Dušková; V. Razím, *Středověká opevnění českých měst*, 3. díl: *Katalog Morava a Slezsko*, Praha 2019, s. 41–42.

³³ J. Koudelová, *Stavebně historický vývoj...*, s. 173; L. Hosák, *Město...*, s. 37–38; V. Razím, *Středověká opevnění...*, s. 41–42.

Zřekl se práva odúmrti a nahradil tak svůj drobný výnos větším blahem a rozvojem svých měst. Proto obyvatelům města Brušperka bez legitimních dědiců udělil 7. prosince 1389 právo odkázat majetek blízkým příbuzným. Podmínkou ovšem bylo, že ten, kdo získal toto dědictví, musel podle městských zvyků osobně bydlet ve zděděných statcích a ne na jiných usedlostech mimo město, a to minimálně jeden rok a jeden den. Biskup navíc stanovil, že pokud nejbližší dědic nebo dědicové nepřevzali majetek zesnulého brušperského měšťana do dvou měsíců od jeho smrti a zároveň se v Brušperku neusadili a nedodržovali zde práva a ani nevyužili privilegia této listiny, ztratili tito dědicové po vypršení lhůty dvou měsíců toto výhradní právo napořád. Předpokladem bylo, že tak učinili dle svého rozhodnutí a z dobré vůle. V tom případě majetek zesnulého přešel podle původního práva olomouckým biskupům, ale jedna pětina musela být použita na spásu duše zesnulého. Celou tuto částku měla vyplatit olomoucká diecéze³⁴.

Jak bylo zmíněno, odúmrtí listina měšťům povolila rovněž i výstavbu hradeb. Ostrava si své hradby vystavěla, otázkou ale zůstává, zda tak nakonec učinilo i město Brušperk. Nejen nepokoje na Moravě, ale i blízkost zemských hranic vedla k potřebě lepší ochrany před vpády. Potřeboval tedy silné opevnění, které mohlo dle obsahu listiny sestávat z věží, hradeb, bran, příkopů apod. Staré jádro města se dělilo na náměstí, Horní ulici (ul. Zádvoří, Kostelní) a Dolní ulici (ul. Dr. Martínka). Tato oblast mohla být, asi již od založení města, obehnaná dřevěným plotem s příkopem, jak bylo u měst tohoto typu běžné. Hlavní vstupy do města se nacházely na dnešních ulicích K Náměstí a Klepary. Ke konci 14. století toto řešení již pravděpodobně nevyhovovalo obranným potřebám. Proto biskup Mikuláš roku 1389 doporučil výstavbu hradeb, které měly Brušperk lépe chránit. Problémem je, že do dnešní doby z hradeb a příkopů (kromě tvaru ulic kolem starého jádra) nezůstaly žádné přímé a nám známé pozůstatky. Důvody, proč se nedochovaly, jsou patrně dva, jedním je, že hradby vůbec nemusely být kamenné, ale byly dřevěné. Zadruhé, roku 1643 v průběhu třicetileté války byl Brušperk obsazen Švédy, kteří podle názorů historiků mohli staré (asi dřevěné) hradby strhnout. Časem se na hradby patrně zapomnělo, i když i nadále částečně zůstaly v povědomí místních. Proto do dnešní doby, kromě zmíněného tvaru ulic, zůstal například i název ulice Valy, kterou předpokládána hradba jistě procházela³⁵.

³⁴ R. Psík, *1389: listiny...*, s. 139–141; — zde kompletní přepis a překlad listiny pro Ostravu; *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, XI, ed. V. Brandl, Brünn 1885 (dále jen: CDM XI), s. 494–497, č. 579.

³⁵ Ibidem, s. 139–141; J. Koudelová, *Stavebně historický vývoj...*, s. 173, 189–192; L. Hosák, *Město...*, s. 38, 58–59; F. Pinkava, *Brušperk...*, s. 5–9, 16–17; K. Kuča, *Města...*, s. 356; V. Razím, *Středověká opevnění...*, s. 41–42.

Brušperská rychta jako léno olomouckých biskupů

Rychtář byl důležitý úředník, který pocházel z řad nižší šlechty nebo měšťanů. Byl součástí privilegované vrstvy ať na vesnici, nebo ve městě. Avšak i rychtář byl poddaným vrchnosti, v případě Brušperka olomouckého biskupa. K povinnostem rychtáře patřilo zastupování vrchnosti, výběr dávek, dohled na poddané a soudní právo v omezené míře. Také řídil robotní povinnosti poddaných³⁶. Prvním brušperským rychtářem byl pravděpodobně již zmíněný Bertold³⁷. Jak již bylo zmíněno výše, brušperský rychtář obdržel od biskupa k užívání svobodné domy, mlýn, lázeň, čtyři masné krámy, čtyři chlebné krámy, čtyři krámy s botami, každý třetí denár ze soudních pokut atd³⁸. V Brušperku byla tedy rychta s příjmy a příslušenstvím udělena jako léno. Podobně je tomu u biskupského města Příbora, kde bylo fojtství uděleno také jako dědičné léno Peškovi ze Skačic v první polovině 14. století. Příborské fojtství mělo velikost čtyř lánů. Fojt ve městě Příboře dále dostal svobodný dvůr, lázeň, 16 masných lávek, 18 pekařských lávek a 16 lávek ševcovských. Rovněž získal mlýn, který byl vně města atd. Rozsah fojtovy držby v Příboře byl poněkud větší než v Brušperku. Což ovšem neznamená, že by byl Příbor větší než město Brušperk. Vypovídá to spíše o důležitosti fojtství v Příboře. Výsady fojtství v Příboře odpovídají skutečnosti, že Příbor byl klíčovým městem v příborsko-hukvaldském lénu. Příborští fojtové se stali leníky olomouckých biskupů od roku 1354³⁹. Také v biskupském městě Kelči známe fojty, kteří byli vazaly biskupa. Kelečský fojt měl v držení jedno pole. Mezi jeho služby biskupství patřilo vybírání daní, které odevzdával do pokladny biskupství a také dohlížel na pořádek ve městě. V době předhusitské v Kelči nevznikla dědičná rychta. V Kelči se rozmohlo převážně zemědělství a řemeslníci jako řezníci a krčmáři⁴⁰. Zda ale z těchto řemesel plynuly rychtáři nějaké výhody, nevíme.

³⁶ J. Al Saheb, *Hukvaldské panství před Bílou horou (1553–1619). V kontextu mensy olomouckého biskupství*, Ostrava 2011, s. 78; J. Jirásek, *Fojti na panství olomouckého biskupství v 16. století*, „Časopis Matice moravské“ 1956, nr 75, s. 361; P. Juřák, *Brušperk...*, s. 20; J. Kejř, *Vznik...*, s. 227, 234–235.

³⁷ P. Juřák, *Brušperk...*, s. 21.

³⁸ CDB V-2, s. 189–191, č. 597++; K. Müller, R. Žáček, *Brušperk...*, nestránkováno.

³⁹ J. Jurok, *Od biskupského města k městu husitských hejtmanů (1307–1512)*, v: J. Jurok a kol., *Dějiny města Příbora*, Nový Jičín–Příbor 2002, s. 31–33.

⁴⁰ D. Papajík, *Vznik a vývoj Kelče do roku 1511*, v: *Dějiny města Kelče*, eds. S. Kovářová, D. Papajík a kol., Kelč 2004, s. 46, 48–49.

Moravská Ostrava se stala městem pravděpodobně za episkopátu biskupa Bruna⁴¹. V případě Ostravy víme, že rychta byla udělena taktéž jako léno olomouckým biskupem Mikulášem z Riesenburku. Toto léno přijal Šimon Grimm pro sebe a pro své dědice po zaplacení sumy 250 hřiven grošů⁴². K tomuto udělení existuje listina ze dne 26. září 1396. V listině biskup rychtáři udělil dva masné krámy, dva ševcovské krámy, dva krámy se sukнем, dvůr ve městě, alodní dvůr za městem, dva mlýny výše položené a polovinu mlýnu ve městě. Udělena byla i ves Vítkovice se vším, co k ní náleželo a rovněž každý třetí denár ze soudních pokut. Dále také obvyklé příslušenství, jako pole obdělané, louky atd., text je však zkrácen pouze na pole. Rychtář měl olomouckému biskupství odvádět královskou berni⁴³.

První dokument, který nám potvrzuje dědičnou držbu rychty jako léna v Brušperku, je listina z roku 1395⁴⁴. Často se při udělování rychty biskupem stávalo, že si biskup vybíral své příbuzné a oblíbence⁴⁵. V případě ostravské i brušperské listiny si můžeme všimnout, že biskup uděluje rychtu v Ostravě jako léno synovi své sestry a v Brušperku svému věrnému komorníku⁴⁶. Toto upřednostňování vyústilo časem ve vrcholný nepotismus, který nastal v době episkopátu Stanislava Pavlovského (1579—1598). Tento princip měl zaručit absolutní věrnost úředníků. Důsledek to mělo ovšem zcela opačný, jelikož se začalo těchto úřadů zneužívat⁴⁷.

Když srovnáme situaci v Brušperku s dalšími biskupskými městy jako je Příbor, Moravská Ostrava a Kelč, zjistíme, že udělení dědičné rychty jako léno olomouckého biskupství bylo běžným jevem. Počty lánů, výnosy a držba, kterou dostali rychtáři od biskupa, jsou proměnlivé v závislosti na velikosti a důležitosti rychty a města, ve kterém se nacházela. Vybavení brušperské rychty přibližně odpovídalo rozsahu práv a majetku, které náležely rychtářům v Ostravě, Příboře a Kelči. Hmotné zabezpečení brušperského rychtáře se nejvíce blížilo postavení rychtáře v Ostravě.

⁴¹ J. Bakala, *Středověké osídlení levobřežního Ostravska*. Ostrava, „Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města“ 1987, nr 14, s. 124.

⁴² J. Jurok, *Městské vikbildy a manská šlechta na biskupském panství Hukvaldy*. *Historie — Historica*, „Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity“ 2004, nr 11, s. 24; *Codex diplomaticus civitatis Ostraviae — Sbírká listin k dějinám města Mor. Ostravy*, I, ed. A. Adamus, Moravská Ostrava [1929] (dále jen: CDO I), s. 17—18, č. 8.

⁴³ CDO I, s. 17—18, č. 8.

⁴⁴ CDM XII, s. 253—254, č. 270.

⁴⁵ J. Jurok, *Od biskupského města...*, s. 35.

⁴⁶ CDO I, s. 17—18, č. 8; CDM XII, s. 253—254, č. 270.

⁴⁷ J. Al Saheb, *Hukvaldské panství...*, s. 69—70.

Bibliografie

- Al Saheb J., *Hukvaldské panství před Bílou horou (1553–1619). V kontextu mensy olomouckého biskupství*, Ostrava 2011.
- Augustin J., *Velká encyklopedie měst a obcí ČR*, Sokolov 2001.
- Bakala J., *Osídlení Místecka a Brušperska v období vrcholného feudalismu*, Frýdek-Místek 1983.
- Bakala J., *Středověké osídlení levobřežního Ostravska*, „Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města“ 1987, nr 14, s. 118–155.
- Codex diplomaticus civitatis Ostraviae — Sbíрка listin k dějinám města Mor. Ostravy*, I, ed. A. Adamus, Moravská Ostrava [1929].
- Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, XI, ed. V. Brandl, Brünn 1885.
- Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, XII, ed. V. Brandl, Brünn 1890.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, V-2, eds. J. Šebánek, S. Dušková, Pragae 1981.
- Eisler M., *Geschichte Brunos von Schauenburg*, „Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens“ 1904, Nr. 8, s. 239–295; 1905, Nr. 9, s. 335–384; 1906, Nr. 10, s. 337–393; 1907, Nr. 11, s. 95–116, 344–380; 1908, Nr. 12, s. 187–196.
- Heinisch K.J., *Bruno von Schauenburg Bischof von Olmütz (1245–1281). Kolonisor und Staatsmann*, „Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität“ 1979, Nr. 20, s. 13–50.
- Hosák L., *Město Brunovo*, v: L. Dokoupil a kol.: *Brušperk, město nikoliv nejmenší*, Brušperk 1969, s. 31–43.
- Hrabová L., *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*, Praha 1964.
- Jan L., *Věrně po boku svého krále. Bruno ze Schaumburku*, v: *Osobnosti moravských dějin*, I, eds. L. Jan, D. Zdeněk, Brno 2006, s. 63–76.
- Jirásek J., *Fojti na panství olomouckého biskupství v 16. století*. „Časopis Matice moravské“ 1956, nr 75, s. 352–365.
- Jurok J., *Od biskupského města k městu husitských hejtmanů (1307–1512)*, v: J. Jurok a kol., *Dějiny města Příbora*, Nový Jičín—Příbor 2002, s. 31–42.
- Jurok J., *Městské vikbily a manská šlechta na biskupském panství Hukvaldy*, „Historie — Historica. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity“ 2004, nr 11, s. 19–37.
- Juřák P., *Brušperk. Nahlédnutí do historie města*, Brušperk 2009.
- Kejř J., *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998.
- Koudelová J., *Stavebně historický vývoj městských jader Příbora, Místku a Brušperku. Historická města a památková péče*, Opava 2012.
- Kuča K., *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, I. díl, Praha 1996.
- Müller K., Žáček R., *Brušperk. Městská privilegia*, Brušperk 1993.
- Papajik D., *Vznik a vývoj Kelče do roku 1511*, v: S. Kovářová, D. Papajik a kol., *Dějiny města Kelče*, Kelč 2004, s. 33–80.
- Pinkava F., *Brušperk a jeho okolí*, Olomouc 1869.
- Psík R., *1389 listiny Mikuláše z Riesenburku, olomouckého biskupa*, v: R. Antonín a kol., *Ostrava: počátky a vývoj středověkého města*, Ostrava 2017, s. 129–141.
- Razím V., *Středověká opevnění českých měst*. 3. díl: *Katalog Morava a Slezsko*, Praha 2019.
- Somer T., *Nástup Bruna ze Schauenburka na biskupský stolec v Olomouci*, v: *Jedinec a evropská společnost od středověku do 19. století*, eds. A. Kalous, J. Štejskal, J. Šrámek, Olomouc 2014, s. 129–144.

- Sovadina M., *Lenn listiny biskupa Bruna*, „Sbornk archivnch prac“ 1974, nr 2 (24), s. 426—460.
- Stoob H., *Bruno von Olmütz, das Mährische Stdtenetz und die Europäische Politik von 1245 bis 1281, v: Die mittelalterliche Stdtebildung im südöstlichen Europa*, Hrsg. H. Stoob, Köln—Wien 1977, s. 90—133.
- Sychra D., *Ran crkevn kariéra Bruna ze Schauenburka (1229—1245)*, „asopis Matice moravsk“ 2017, nr 136, s. 35—49.
- Wihoda M., *Vladislav Jindřich*, Brno 2007.

Kateřina Knopov, Tom Kocourek

The town of Brušperk in the context of bishop's towns in north-eastern Moravia

Summary

The study deals with the development of Brušperk, which lies in northeastern Moravia. The town was founded in 1267—1268 by the Bishop of Olomouc, Bruno of Schauenburg. Brušperk was located in the territory that belonged to the Olomouc bishopric and since the 14th century was a part of the Hukvaldy manor.

The first written mention of Brušperk comes from the founding charter of the town, which is, however, the medieval forgery. On the basis of other documents, we came to the conclusion that the dating of the founding document, namely 6 December 1269, is incorrect. The town was probably founded in prior to this date. Brušperk was founded as a town on the green land. Brušperk was the centre of jurisprudence for the surrounding villages: Fryovice, Stařch, Paskov, and Star Ves nad Ondřejnic. This area is delimited by the so-called Brušperk vikbild to which these villages belonged. The town of Brušperk was endowed with important privileges, such as the privilege called in Czech *odúmrtí*, the granting of which was very valuable to Brušperk. However, Brušperk was no exception; this privilege was granted by Bishop Mikuláš to most episcopal towns. The office of township reeve in Brušperk was most of the time hereditary and he was vassal of Bishop of Olomouc. The possibilities for where to conduct research in the future are still wide. In Brušperk itself, there is still a lack of detailed archaeological research in the city centre and its immediate surroundings, namely, the square, the cellars of old houses in the square, and the area around the church and the historic town centre. This archaeological research could bring new knowledge to the question of the fortifications of the town in the Middle Ages. Although the shape of the square has remained virtually unchanged since the Middle Ages, there is still the opportunity to learn, as no view or plan has been preserved from earlier times that the original appearance of the town would suggest (the oldest *veduta Brušperka* dates back to 1727).

Key words: Brušperk, location, Bruno of Schauenburg, privilege, Olomouc diocese, settlement, mayor